

HUKUKUN DALLARI

Hukuk çeşitli ayrımlara tabi tutulur. Bu ayrımlar “İdeal Hukuk ve Pozitif Hukuk”, “Ulusal Hukuk ve Uluslararası Hukuk”, “Maddi Hukuk ve Biçimsel Hukuk” ve “Kamu Hukuku ve Özel Hukuk” şeklindedir. Aşağıda bu ayrımlar incelenmiştir (Akyüz, 1981; Bilge, 1986; Gözübüyük, 1993; Öztan, 2002).

1. İdeal Hukuk- Pozitif Hukuk

“İdeal hukuk”, “doğal (tabii) hukuk” veya “olması gereken hukuk” ile eř anlamlıdır. İnsanların zihinlerinde ve vicdanlarında yaşayan ve evrensel nitelik taşıyan hukuka denir. İdeal hukuk insandan önce var olduğu için insanüstü olarak da nitelendirilebilir. Önceleri, ideal hukuk anlayışına göre her dönemde ve her toplumda geçerli olan ve değişmeyen ilkelerin olduğuna inanılırken, 20. yüzyılın başından itibaren ideal hukuk kurallarının zamana ve yere göre yorumunun farklılaşabileceği ileri sürülmüştür. İdeal hukuk ilkeleri, toplumun ihtiyaçları göz önünde bulundurularak akıl yoluyla ulaşılabilen ve adalet fikrine dayanan kurallardır. Diğer bir deyişle, toplumsal ihtiyaçları adalete en uygun bir biçimde karşılayacağı düşünölen hukuka ideal hukuk denir.

“Pozitif hukuk”, “yürürlükteki hukuk” veya “olan hukuk” ile eř anlamlı olarak kullanılabilir. Belli bir ölkede belli bir döneme yürürlükte olan hukuka denir. Pozitif hukuk kuralları zamana ve yere göre değişiklik gösterir. Toplum yaşamını pozitif hukuk düzenler. Pozitif hukuku oluşturan hukuk kurallarının çoğu kanun, kanun hükmünde kararname, tüzük ve yönetmelikler gibi yazılı hukuk kurallarından oluşur. Ancak, gelenek hukuku gibi yazılı olmayan hukuk kuralları da pozitif hukuk içinde yer alır. Yargıçlar önlerine gelen uyuşmazlıkları pozitif hukuk kurallarına göre çözerler. Kısaca, hukuk denildiğinde pozitif hukuk anlaşılmalıdır.

İdeal hukuk kuralları genellikle yazılı olduğunda pozitif hukuk kuralı halini alır. Pozitif hukukun amacı ideal hukukun temel ilkelerine yaklaşmak, onları gerçekleştirmek olmalıdır. Ancak o zaman adil bir pozitif hukuk düzeninden bahsetmek mümkündür. Pozitif hukuk, ideal hukuka yaklaştığı ölçüde hukuk devleti ilkesi gerçekleşmiş olur.

2. Ulusal Hukuk (İç Hukuk) – Uluslararası Hukuk (Dış Hukuk)

Belirli bir ülkenin sınırları içinde yaşayan kişiler arasındaki ilişkilerle, o ülkenin devleti ve kişileri arasındaki ilişkilerde geçerli olan hukuka “ulusal hukuk” veya “iç hukuk” (anayasa hukuku, yönetim hukuku, medeni hukuk, ceza hukuku gibi) denirken; çeşitli ülkeler ya da uluslararası topluluklar arasındaki ilişkiler ile değişik ülkelerin uyrukluğunda bulunan veya vatansız (haymatlos) olan kişiler arasındaki ilişkileri düzenleyen hukuka da “uluslararası hukuk” veya “dış hukuk” (devletler hukuku, devletler özel hukuku gibi) denir.

3. Maddi Hukuk - Biçimsel Hukuk

Toplum içindeki kişilerin hukuksal durumlarını, onların birbirleri ile ve toplumla olan ilişkilerini düzenleyen, kişilerin sahip oldukları hak, yetki, ödev ve borçlarını gösteren hukuka “maddi hukuk” denir. Örneğin, medeni hukuk ve ceza hukuku birer maddi hukuktur. Bunun yanında, maddi hukuk tarafından kişilere tanınan yetki ve hakların çekişmeli hallerde nasıl elde edileceğini, ödev ve borçların yerine getirilmesinin yöntem ve yollarını düzenleyen hukuka da “biçimsel hukuk” denir. Medeni yargılama (usul) hukuku, ceza yargılama (usul) hukuku, yönetsel yargılama hukuku ve anayasa yargısı hukuku biçimsel hukuka örnek olarak gösterilebilir. Kısaca, maddi hukuka teorik hukuk; biçimsel hukuka ise uygulama (yargılama) hukuku da denebilir.

4. Kamu Hukuku - Özel Hukuk

Klasik devlet anlayışına göre, hukuk kuralları kamu hukuku ve özel hukuk olarak iki büyük kola ayrılır. Bu ayırım Roma hukukundan günümüze kadar gelen bir ayırımdır. Ancak, dünyada, 19. yüzyıla kadar özel hukukun uygulandığı; devletin işlevlerinin yeniden tanımlandığı ve sosyal görüşlerin üstünlük kazandığı bu yüzyıldan sonra yavaş yavaş kamu hukukunun gelişmeye başladığı görülür.

Özel hukuk ile kamu hukukunu tanımlamadan önce bu iki hukuk dalını birbirinden ayırmada kullanılan bazı ölçütler olduğunu belirtmekte yarar vardır. Bu ölçütler, “menfaat (çıkar) ölçütü”, “taraf ölçütü”, “egemenlik veya eşitlik ölçütü”, “irade özgürlüğü ölçütü”dür (Gözübüyük, 1993; Anayurt, 2013). Öncelikle, bu ölçütlerden hiç birinin tek başına özel hukuk ile kamu hukukunu birbirinden ayırmada yeterli olmadığı söylenmelidir. Bunlar birlikte kullanıldıklarında, özel hukuku kamu hukukundan ayırmada yardımcı olabilir. Ayrıca, kamu hukuku ve özel hukuk alanına giren kuralları kesin çizgilerle birbirinden ayırmak da mümkün değildir. Özel hukuk içinde yer alan bir kanunda kamu hukukuna ilişkin kurallar yer alabileceği gibi, kamu hukukuna ait bir kanunda da özel hukuk kuralları yer alabilir.

Aşağıda kamu hukuku ile özel hukuk ayırımında kullanılan ölçütler kısaca açıklanmıştır:

- “*Menfaat (çıkar) ölçütü*”ne göre, bir kuralın kamu hukukuna mı yoksa özel hukuka mı girdiğini belirleyebilmek için bu kuralın koruduğu menfaate bakmak gerekir. Toplumun ya da kamunun çıkarlarını koruyan hukuk kuralları kamu hukukuna; bireylerin çıkarlarını koruyan hukuk kuralları da özel hukuka girer. Örneğin, hırsızın çaldığı malı sahibine geri vermesi özel hukuku; hırsızın bu davranışından dolayı ayrıca cezalandırılması kamu hukukunu ilgilendirir. Ancak menfaat ölçütü, tek başına, kamu hukuku ile özel hukuku ayırmada yeterli değildir; çünkü toplumun ve bireyin çıkarlarını her zaman kesinlikle ayırmak imkânsızdır. Bunlar çoğunlukla bir bütün halinde birbirilerinin içine girmiş durumdadır.

- “*Taraf ölçütü*”ne göre, bir hukuksal ilişkinin taraflarından birini başta devlet olmak üzere kamu tüzel kişileri oluşturuyorsa (devlet-birey veya devlet-devlet ilişkisi gibi) kamu hukuku kuralları; ilişkinin taraflarını yalnızca bireyler (gerçek kişiler) veya özel hukuk tüzel kişileri oluşturuyorsa özel hukuk kuralları uygulanır.

Bu arada hemen açıklamak gerekir ki, hukukta hak ve borç sahibi olan varlıklara “kişi” denir. Kişiler “gerçek kişiler” ve “tüzel kişiler” olarak ikiye ayrılır. Gerçek kişiler insanlardır. İnsanlar açısından kişilik doğumla (tam doğum ve sağ doğum) başlar, ölümle sona erer. Hukuk düzeninde, bazı toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında ve özellikle ekonomik nedenlerle, gerçek kişilerin yetersiz kaldığı görülmüş ve bazı mal ve insan topluluklarına da hak süjesi olma özelliği tanınmıştır. İşte hukuksal bir zorunluluk sonucu kişi olarak kabul edilmiş mal ve insan topluluklarına da “tüzel kişi” denir. Tüzel kişiler de kendi içinde özel hukuk tüzel kişileri (dernekler, vakıflar, ticari şirketler, kooperatifler gibi) ve kamu hukuku tüzel kişileri (belediyeler, barolar, TRT, devlet üniversiteleri gibi) olarak ikiye ayrılır.

Taraf ölçütü de tek başına özel hukuk ile kamu hukukunu birbirinden ayırmada yeterli değildir; çünkü bazen devlet de bireylerle özel hukuk tüzel kişisi gibi özel hukuk ilişkisi

kurabilir. Bu yüzden taraflarından birinin devlet olduğu her hukuksal ilişkiye kamu hukuku kurallarını uygulamaya çalışmak yanıltıcı olabilir; çünkü bazen devletin de özel hukuk tüzel kişisi gibi özel hukuk tarafından düzenlenmiş hukuksal işlemleri yapması mümkündür. Bir malın devlet tarafından kiralanması, satın alınması, bir binanın müteahhide yaptırılması ya da belediyenin havagazı, doğal gaz ve su satması gibi.

- “*Egemenlik ya da eşitlik ölçütü*”ne göre bir hukuksal ilişkide taraflar arasındaki egemenlik ya da eşitlik durumuna bakılır. Taraflar arasında bir eşitsizlik varsa, taraflardan biri kamu gücünü temsil (devlet) ediyorsa ve kamu gücünü temsil eden taraf üst ya da egemen konumdaysa, bu ilişkiyi düzenleyecek olan kural kamu hukukuna girer. Taraflar arasında bir eşitlik varsa, diğer bir deyişle, ilişkinin taraflarından biri kamu gücünü temsil ediyorsa (devlet bile olsa), kamu gücünü temsil eden taraf bu ilişkide üst durumda değilse ve özel hukuk tüzel kişisi gibi hareket ediyorsa, bu kural da özel hukuku ilgilendirir.

- “*Emredicilik ya da irade özgürlüğü ölçütü*”ne göre, kamu hukukunda emredici hukuk kuralları, özel hukukta ise tamamlayıcı hukuk kuralları yer alır. Emredici hukuk kurallarının bulunduğu kamu hukukunda taraflar kendi istekleri ile bu kurallarda değişiklik yapamazlar. Özel hukukta ise taraflar özgür iradeleri ve kendi istekleri ile bu kuralları değiştirebilir.

Emredicilik ya da irade özgürlüğü ölçütü de her zaman tek başına geçerli değildir; çünkü özel hukuk kurallarının tümünün irade özgürlüğüne dayandığı söylenemez. Emredici nitelik taşıyan öyle özel hukuk kuralları vardır ki (sözleşmelerin kanun, ahlak ve adaba aykırı hükümler taşıyamayacağı gibi) taraflar bu kuralların aksine sözleşme yapamazlar. Örneğin, evlilik sözleşmesinin resmi memur önünde yapılması, bir kişinin tek bir kişiyle evlenebilmesi ve erginliğin (rüşt) on sekiz yaşın doldurulması ile başlaması gibi özel hukuk kuralları emredicidir.

